

Сүүрбэ биирис үйэбэ, орто туруу бараан дойдуга олох олоро ананан кэлбит билинги кэм сахалара, биһиги, хайдабын да иһин дьоллоох дьоммут. Олонхо быраманын олоххо чугаһаппыт дьикти кэмнэ олоробут. Саҥа үйэбит биһиэхэ өр сылларга хатанан турбут халбан аанын арыйар кыһыл көмүс күлүүһү туттарбыта.

Ол курдук, 2005 с. олонхобут киһи-аймах духуобунай баайын быһытынан ЮНЕСКОНАН бигэргэтиллибитэ. Ийэ тыл илгэлээх иэйиитэ, айы тылбыт аптаах алгыһа, саха аан дойдуну анаарар бөлөсүөпүйэтэ, үс кутун үөтүүлээх үөрэбэ – биһи билиитэ-библията айы тыны сатыылата аан дойдубутугар арыллыбыта. Сыччах бу абыйах сыл иһигэр Олонхонон олохпун оргуйа түстэ. Олонхо театра баар буолла, олонхо ыһахтара, олонхо фестиваллара ытыллар буоллулар. Бэл диэтэр улуус улуус аайы олонхо хараам дьыэлэрэ дьэндэйдилэр, олонхолуур олбохтоох олонхо балаһаннара олоххо киридилэр. Дьэ, уонна саамай сүрүнэ Саха сирин улуустара бэйэлэрин ийэ олонхоһуттарын үөрэтэр, чинчийэр, олонхолорун ирдээн булан кинигэ онгортон бэчээттэтэр үтө түбүккэ түстүлэр. Ол чэрчитинэн Амма улууһугар кэнники кэмнэ В.П.Филиппов-Амырыскай “Үөмөстэй Бэргэн” уонна Үстүүн Нохсоороп “Сылгы уола Дыырай Бэргэн” олонхолоро кинигэ буолан бэчээттэнэн табыстылар. Үйэ аҥаарыттан ордук кэм устата Тыл, литература институтун олонхотун фондатыгар уурулла сыппыт олонхолор үһүн утуйууттан оронон тахсан, кэм-кэрдии ситимигэр тиһиллэн, олобу олонхонон үрдэтэр тускуллаах үйэбитин өссө да туругурдуохтара турдаба. Ол барыта, биһигиттэн, билинги кэм сахаларыттан, эмиэ быһаччы тутулуктаах буоллаба.

лан билинги да кэмнэ дуорайан иһиллэр, быстыбат ситим буолан салбанан иһэр.

Уһулуччулаах олонхоһут, улуу тойуксут, САССР үтөлээх артыыһа Устин Гаврильевич Нохсоороп-Куутук 1907 с. ыам ыйын 27 күнүгэр Амма улууһун Абабатыгар Табалаах алааска күн сирин көрбүт. Онон быйыл төрөөбүтэ 105 сылын туолбут, үйэтити эргиригэр кирибит ытык киһибит кэлэр кэмнэ кэриэс-хомурус хаалларбыт духуобунай нэһилиэстибэтигэр болҕомтобутун уурап тобоостоох кэммит. Бу үбүлүйдээх сыл кини олобун, айар үлэтин сырдатар саҥа кинигэни сүрэхтиир дьоро киһиэ Дьокуускай куоракка, Култуура, Искусство институтугар (АГИИК) ытыллытынан бэлиэтэннэ.

“Народный сказитель Устин Нохсоров” – диэн ааттаах дьонун кинигэбит автора Виктория Георгиевна Григорьева буолар. Кини хас да сыл устата Үстүүн Нохсоороп айар үлэтин, олобун чинчийбит, ырыаларын, тойуктарын нотаба түһэрбит үлэтэ кэрэхсэбиллээх кинигэ буолан тахсыбыт. Виктория Георгиевна Черемных аатынан Амматаабы Ускуустуба оскуолатын үөрэбин салаатыгар директоры солбуйааччынан үлэлиир.

ОЛОНХО ҮЙЭТЭ УОННА ҮСТҮҮН НОХСООРОП

толорбут ырыалара-тойуктара урукку грамм-пластинкаттан билинги кэм дискэтигэр суруллан кирибиттэр. Онон дьоро киһиэбэ кэлбиттэр, кинигэ сүрэхтэниитин иннигэр кини тойуктарын, толорон манган халлантан иһиллэн ыларга дылы, кэм-кэрдии кээрэппэтэх дьикти кылыһахтаах куолаһын көмүс дорбоонун иһиттилэр. Мантан салбыы саҥа үйэбит үүнэр көлүөнэтэ, эдэр-кээн оҕолор Устин Гаврильевич репертуарыттан ырыалары, тойуктары да ылан иһитиннэрдилэр. Утум салбанар, ситим быстыбат олуга билинги кэмнэ оҕоһулла турарын бигэргэттилэр. Кинилэр бары Анисия Даниловна Софронова салайар Амма улууһун Бөтүгнээби оҕо фольклорнай, образцовый ансамблыгар сылдьан олонхоһо, тойукка уһуйуллубуттар. Ол курдук, Хотугулуу-Илинги Федеральной университет студентката Ася Соловьева Айыы Умсуур тойугун, эмиэ бу университет студентката Нинель Борисова Кыыс Кыскайдаан уонна Тимир Сүлүнтэй тойуктарын толордулар, онтон култуура коллеһын устудьуона Николай Нестеров Сорук Боллур ырыатын ыллаата, Үстүүн Нохсоороп Аммалыы оһуохайын дьыэрэттэ. Улуу тойуксуппут ырыалара нотаба тиһилибит саҥа кинигэтигэр Тулуктуур Маарыйакам, Кыыллаах арыы диэн айымньыларын улуустаабы “Медик” ансамбль кыттыылааба Сайыына Кардашевская ыллаата. Онтон Амматаабы искусство оскуолатын фольклорга салаатын үөрэнээччитэ Михалина Луковцева анал олбоххо олорон Үстүүн Нохсоороп “Сылгы уола Дыырай Бэргэн” олонхотуттан быһа тардан 15 мүнүүтэ устата олонхолообутун бары да кэрэхсээн иһиттибит. Олонхо тыынын оҕолорго ингэрэ сылдьар энтузиаст уһууааччыга, учууталга Анисия Даниловна Софроноваба барба махталбытын тиэртибит. Үс кэм ситимин тутта сылдьар, олонхо үйэтин туругурдар туһугар туску суолун тобулбут итинник үтүөкэн дьон-нордooх буоламмыт бу тэрээһин табылынна дии саныыбыт.

Сүүрбэһис үйэбит уһулуччулаах киһитэ, ийэ олонхоһута У.Г.Нохсоороп-Куутук бар дьонугар хаалларбыт духуобунай нэһилиэстибэтин кичэллээхтик үөрэтэн, ырыатын-тойугун нотаба түһэрэн олонхо үйэтин ситимигэр киллэрбит В.Г.Григорьева

Ааспыт, билингги, кэлэр кэм биир ситимгэ тиһиллэ сылдыаллар. Олох аал кудугун сириэдитэр аналламмыт силис буолбут, утум буолбут уруккубутун уолбамдытык умнар түгэммитигэр билингги биһирэмнээх кэммит кэпсээнэ-ипсээнэ татымырыа, ырыата-ырата саппагырыа турдаҕа. Үс кэм – үс үйэ ситимин сиэркилэ ньууругар сэбэрэбитин көрүнэр, үс ньүкэн үйэ түгэбиттэн өбүгэ ситиминэн өрүллэр олохпут өрүһэ доллоһуйа устар. Киһи кэлэр – үс кэм утумуттан тутуһан, үтүмэн үйэлэри унуордаабыт үс саха олобуттан уһаарыллан. Онон, киһи уонна норут биир ситимнээх өйдөбүллэр.

Ол да иһин буолуо история умнуллубат кэрдиис кэмнэригэр, кэрэ-бэлиэ түгэннэригэр биир киһи бүтүн норут аатытан улахан түһүлгэлэргэ тахсан этэр-тыһанар бырааптанар, бэйэтин омугун културатын көрдөрөр-иһитиннэрэр кыахтанар. 1946 с. Улуу Кыайыы бастакы сылын бырааһынньыгар, Советскай Союз тэбэр сүрэхтэр Москуба куоракка ыңгырыллан тиийэн, сахалар ааттарыттан алгыстаах тойугунан Улуу Кыайыыны уруйдаан-айхаллаан эппит-тыыммыт киһинэн Үстүүн Нохсоороп буолар.

Саха омук театральнай искусствотын сайдытыгар Үстүүн Нохсоороп аата олонхону аан бастаан театр сценатыгар

опера быһытынан туруорууну кытта ыкса ситимнээх. Саха бастакы композиторыгар Марк Николаевич Жирковка олонхо мелодияларын ыллаабыта, сахалыы маҕнайгы опера айылларыгар кемелеспүтэ. Айдарыллан кэлбит анала-минэлэ, улуу олонхоһут, тойуксут онгортон уһааран таһаарбыт одун дьылбата, кинини саха музыкальной-драматической театрын сценатыгар оонһуур ураты талааннаах артыыс онгорбута эмиэ кэмкэрдии бэлиэтэммит киһитэ буоларын кэрэһилиир. Кини чабылхай сулус курдук умайан ааспыт кылгас олоһор, уонча сыл иһигэр Сахатын сириин устун уһаты-туора айаннаан, дьонугар-сэргэтигэр ыллаан-туойан, умсугутар тойугунан уос номоһор киирэн, кэрэ куолаһын иһитиннэрэ кэлиэ дьон кэтэһиигэ сылдыар норут тапталлаах артыыһа буолбута. Кинини учуутал онгостон, сахалыы дорбоон дэгэрэн тэтимин аныгы кэм ырыатыгар-тойугар Киристэпизэл Махсымап бигэргэппитэ, утуму салбаан улуу олонхо тойугун Россия ийэ хотун киэн изнигэр Гаврил Колесов иһитиннэрбитэ. Ол курдук, саргылаах талаанынан саха омук кутун туппут Үстүүн Нохсоороп ыллаан-туойан ааспыт кэмэ-кэрдиинэ дорбоон буо-

искусствоведение кафедратын аспирантка. Научная салайааччыта искусствование доктора, АГИИК профессора Юрий Ильич Шейкин. Виктория Георгиевна айар үлэтин сүрүн хайыската – саха мелодистарын, композитордарын айымньыларын сырдатты, тарбаты.

"Мин бу аспирантураҕа үөрэнэ сылдыарым, аны икки сылынан бүтэрэн кандидатскайы көмүскүүр диссертациям, научнай-чинчийэр үлэм

бүтүннүтэ Үстүүн Нохсооропко ананар. Ангардас кини туһуттан аспирантураҕа үөрэнэ кирибитим. Кини хатыламат ураты интонациялаах, кэрэ кылыһахтаах тойугар абылатан, хомуһуннаах куолаһыгар, дыкти талааныгар сүгүрэйэн, ырыаларын-тойуктарын нотаҕа түһэрэн бу кинигэни ис сүрэхпиттэн ылсан туран онгордум" – дири Виктория Георгиевна.

Бу санга тахсыбыт кинигэҕэ сыһыарыллан Үстүүн Нохсоороп илэ бэйэтэ

суруйбут кинигэтин тула иһирэх кэпсэтиигэ, Үстүүн Нохсоороп айар үлэтин, олоһун тула сэхэргэһиигэ кыттыыны ыллылар: Амма улууһа муниципальнай тэриллии аҕа баһылыга А.Е.Артемов, искусствование доктора, профессор Ю.И.Шейкин, филологической наука доктора, профессор В.В.Илларионов, РФ уонна СР үтүөлээх артыыската А.И.Кузьмина, Үстүүн Нохсоороп төрөппүт кыһа Л.У.Нохсооробо уо.д.а.

Бу дьоро киэһэҕэ, абатын нэһилиэстибэтигэр күүскэ үлэлэспит, Дьырай Бэргэн олонхотун латинскай алфавиттан сахалыыга көһөрөн дьонугар-сэргэтигэр кинигэ онгортон, утары ууммут Люция Устиновна оруннаах туруорсуутун, тыл көтөбүүтүн бары да сөбүлүү, биһирии иһиттибит. Аһыйах сыллаабыта тэриллибит **Олонхо театрыгар Үстүүн Нохсоороп аатын ингэрэгэ туруорсуобун** дьон дьонуннаах этиини Люция Устиновна көтөхтө. Дьулуруйар Ньургун Боотур олонхону аан бастаан театр сценатыгар туруорсубут, Аҕа дойду Улуу сэриитин сылларыгар бу олонхонон Сахатын сириин барытын кэрийэн, норут кутун-сүрүн өрө көтөхсөн, Улуу кыайыыны уһансыбыт киһибит килбиэннээх аата уос номоһунан эрэ хаалбакка, кэмкэрдии ситимигэр бигэтик киирэн, олонхо үйэтин туругурдар аналланын туһугар бары да туруулаһабын.

Үтө киһи аата-суола үйэлэри унуордуур, айбыта-туппута норутугар хаалар, ыллаабыта-туойбута утумнанан бара турар. Номох буолбут үйэ унуоруттан аны да Үстүүн Нохсоороп олонхотун тойуга бу баарга дорбоон буолан дуорайан иһиллэ турдун. Ийэ кутунан утумнанан илэ чахчыга баар буола турдун, салгын кутунан салаллан сарсынны күнгэ да дьизэрийэ кутулуннун. Олонхобут үйэтэ туругурдун. Туску.

Саргылаана ГОЛЬДЕРОВА,
поэт, СР культуратын
үтүөлээх үлэһитэ.

Хаартыскаларга: 1. Уһулуччулаах олонхоһут, тойуксут Устин Нохсоороп 1940 сыллаахха. 2. У.Г.Нохсоороп төрөөбүтэ 105 сылыгар аналлаах санга кинигэ сүрэхтэниитигэр. 3. Люция Устиновна Нохсорова.

